

Кудряшова М. В. Засади лінгвостилістичного аналізу okazіоналізмів. Вивчення поетичних okazіоналізмів різних типів (стилістичних, морфологічних, лексичних) спонукає дослідника обирати специфічні підходи до поетичного тексту та використовувати особливі методи аналізу (статистичний, аналіз okazіональних мовних фактів у зіставленні із нормативним слововживанням, лінгвостилістичний коментар). Запропоновані Ю. Шевельовим методологічні принципи і критерії аналізу неологізмів оригінальної поезії П. Тичини 1920–30-х років залишаються актуальними і для вивчення специфіки okazіоналізмів збірки для дітей «Казка на білих лапах» М. Вінграновського.

Ключові слова: лексичний okazіоналізм, морфологічний okazіоналізм, стилістичний okazіоналізм.

Кудряшова М. В. Основные принципы лингвостилистического анализа окказионализмов. Изучение поэтических окказионализмов различных типов (стилистических, морфологических, лексических) требует от исследователя определённого подхода в выборе материала и использование особых методов лингвостилистического анализа (статистического, анализа языковых фактов в сравнении с нормативным словоупотреблением, лингвостилистический комментарий). Предложенные Ю. Шевельовым методологические принципы и критерии анализа неологизмов оригинальной поэзии П. Тычины 1920–30-х годов остаются актуальными и для изучения специфики окказионализмов сборника для детей «Казка на білих лапах» М. Винграновского.

Ключевые слова: лексический окказионализм, морфологический окказионализм, стилистический окказионализм.

Kudryashova M. V. The specific techniques of linguostylistic analysis of occasional word. The study of different poetic occasional words (lexical, semantic, morphologic, word-formative) makes the researcher adopt a certain approach to select the material and to use specific techniques of linguostylistic analysis (statistical, analysis of occasional linguistic facts compared to standard usage, linguostylistic commentary). The methodological principles and criteria Prof. Shevelyov suggested for analyzing the neologisms in P. Tychna's original poetry of 1920–30-s are still of importance for studying the occasional words in M. Wingranowsky's book for children *A White-Pawerd Fairy Tale*.

Key words: semantic occasional word, morphologic occasional word, stylistic occasional word.

Згідно з рішенням вченої ради філологічного факультету Харківського державного університету три розділи кандидатської дисертації Юрія Володимировича Шевельова про мову поезії П. Тичини, яка була захищена у 1938 році, були опубліковані окремим відбитком у 1940 році (шифр ЦНБ 578760). Це розділи XII, «Неологізми Тичини», XIII «Розмовне і книжне в лексиці поезії Тичини», XIV «Засоби діалогізації викладу в поезіях Тичини». Саме назване видання привернуло нашу увагу під час навчання в аспірантурі чіткими методологічними засадами власне наукового вивчення мови поезії 1920–30-х років. Розглянемо основні теоретичні положення дванадцятого розділу і водночас спробуємо застосувати методіку аналізу okazіо-

налізмів поезій П. Тичини, запропоновану Ю. Шевельовим, для аналізу okazіоналізмів у мові збірки для дітей «Казка на білих лапах» М. Вінграновського.

Актуальність статті визначається її спрямованістю на пізнання особливостей творення okazіоналізмів як одного з основних мовних засобів поезії П. Тичини та М. Вінграновського.

Предметом наукової студії є особливості утворення і функціонування лексичних, семантичних, морфологічних, стилістичних okazіоналізмів як стильових домінант поетичного ідіостилю М. Вінграновського.

Основна мета дослідження – визначити okazіональні утворення, з'ясувати їх тип, семантичні та функціональні особливості у збі-

рці «Казка на білих лапах» М. Вінграновського.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1. Виявити й описати okazіоналізми в творах для дітей М. Вінграновського.

2. На основі зіставлення оригінальних поетичних творів П. Тичини й М. Вінграновського визначити спільні і специфічні, властиві тому чи іншому письменникові, риси okazіональних засобів різних типів.

Під okazіоналізмами, за Ж. Колоїз, розуміємо утворення «на випадок», «випадкові» [2:26], тобто ті новотвори, які «залишаться тільки на папері» [3:41], незважаючи навіть на те, що деякі з них вільно утворені на основі високопродуктивних словотвірних моделей [2:26]. Зауважимо: беручи до уваги специфіку обраного матеріалу дослідження, – збірки поезій для дітей шкільного віку «Казка на білих лапах» М. Вінграновського, – можемо припустити, що окремі новоутворення автора, безперечно, увійдуть у свідомість реципієнтів разом із текстами, а також увійдуть у свідомість і активний чи пасивний ужиток мовців (батьків і дітей). Чи стануть ці слова самостійними елементами мови, що можуть існувати як повноправні слова поза відчутним зв'язком із відповідним контекстом? Звичайно, відповідь на це питання дасть тільки динамічний розвиток сучасної української мови. І, звичайно, головним критерієм буде те, що ці одиниці зможуть вільно відтворюватися в процесі мовлення («оживуть в усному чи писемному слові»).

Отже, якими критеріями сприймання й оцінювання okazіоналізмів («неологізмів Тичини») радить керуватися Ю. Шевельов?

По-перше, критерієм «семантичної потрібності даного слова в умовах даного суспільства» [3:41], по-друге, ступенем продуктивності використаного способу (чи елемента) словотворення, по-третє, ступенем популярності автора й твору, по-четверте, «ступенем вцементованості слова в контекст» [3:42]. Так лаконічно сформулював Юрій Володимирович основні аспекти вивчення художньої семантики і стилістики okazіоналізмів поезії П. Тичини. Важливим є також застереження критика про те, що кожне нове слово, навіть якщо воно не прищеплюється у мові, потенційно збагачує мову. Отже, логічно підсумовує науковець: «Констатувати відповідність чи невідповідність того чи іншого новотвору мовній системі, взятій в її русі, в її розвитку – від цього дослідник-лінгвіст не повинен ухилятися» [3:42].

Для філологічного аналізу поетичних новоутворень, особливо для оцінювання потенційної «життєздатності ? нежиттєздатності» цих одиниць поза контекстом, має значення й таке зауваження авторитетної сучасної дослідниці okazіоналізмів, доктора філологічних наук, Ж. Колоїз: «першореалізації закладених у мовній системі потенцій завжди сприймають як випадкові щодо системних матеріальних репрезентантів, як неприпустимі з погляду системи, яка до моменту їх реалізації не мала у своєму розпорядженні таких мовних фактів» [2:23].

Загальний розвиток пошуків Тичини у царині поетичної неології відбивають статистичні дані: Ю. Шевельов наводить і загальне число неологізмів у різних збірках Павла Тичини (від 26 у «Сонячних кларнетах» до 43 у «Партія веде»), і пересічне число неологізмів на сторінку (0, 39 і 0, 78 відповідно) [3:43].

Поезії збірки «Казка на білих лапах» М. Вінграновського теж насичені okazіоналізмами, у тому числі лексичними, наприклад, *качачо-гусяча ріка* [1:282], *просеня* [1:268] *стеженнятко*, *хмаренятко* [1:270], *завовчився* [1:268], *Неквати-непоквати* [1:286], *каченята-чапенята* [1:269]; граматичними, *ожина стала ще ожіша* [1: 282], стилістичними *в ясновельможному тумані* [1:282], семантичними *казка на білих лапах* [1:267], *новорічна заяча пісня* [1:291].

На нашу думку, створюючи нові слова, поет не «підіграє» дітям, а ніби сам живе у колі дитячих інтересів, передає живу інтонацію дитячого мовлення, ясність, свіжість сприйняття дітьми докільля, їхнє радісне й захоплене світосприйняття і світорозуміння. Оскільки художній твір впливає на почуття дитини, а також сприяє розвитку її мислення, то видається важливим, щоб читач розумів не тільки те, про що говорять герої творів (*зайці і лисиця, зайці і вовк* [1:291], *птаха до вітру на крилі* [1:292], *кіт і зима* [1:293], *маки і вітер* [1:277]), але і **як** вони говорять, **як саме** у їх мовленні, співі, поведінці виявляються певні особливості характеру:

Хоч раз на рік ми можем не боятися –
Діду Морозе, ніс нам холоди!
Ти ж, вовче, не взувайсь у хитрі тихі капці,
І ти, лисице, ти з біноклем не ходи! [1:291];

Нащо квапитись Неквапам
Через зиму до весни. [1:286].

Незвичні мовленнєві деталі, у тому числі okazіоналізми різних рівнів, дозволяють читачам зрозуміти причини негарздів героїв,

ліричність чи комічність ситуацій, спричинених невірністю малят:

Озирались маки: що таке?
Вітер крикнув макам: утікайте!
Голови червоні пригинайте
І тікайте, бо воно таке!
Потолоче, витолоче, вимне,
Гляньте: від кульбаби тільки пух!
Плигне, стане, чорним оком блимне,
Розженеться та об грушу – бух! /
Шпаченя злетіло на гілляку,
Кличе тата, та немає слів. /
По стіні на хаті з переляку
Чорний кіт по вуса побілів!..
А воно сміється й позирає: /
Мало, бачте, битися йому!
Хто воно, ніхто в дворі не знає,
Лиш одне – говорить воно: му-у у! [1:277].

Зрозуміло, що об'єктом художнього зображення тут є звичайне телятко чи телечка, проте в тексті немає прямого називання тварини. Натомість автор подає цілий ряд характерних дієслів (*потолоче, витолоче, вимне, плигне, стане, блимне, розженеться, сміється, позирає, говорить му-у у!*), що допомагає навіть найменшому читачеві легко «розгадати метафору-загадку вірша».

Подивування, відкриття нового в звичному й знайомому світі природи виявляється у живому спілкуванні дітей і дорослих, оскільки вони ніби разом знову й знову знайомляться з різними тваринами, явищами природи, намагаються творчо осмислити їх, збагнути приховану суть і пояснити:

Розкажу я тобі про сніги,
Про сніги, що ходять без ноги,
В тих снігах є пісня на губах,
Біла-біла пісня у снігах. [1:285].

Звісно, в основі цього образу лежить метафора *сніг іде*. Проте М. Вінграновському вдається оновити її образну основу, встановлюючи прозорі асоціації *сніги – люди без ноги – біла-біла пісня на губах у снігів*.

Грамаічно основу okazіonalізмів М. Вінграновського становлять відіменникові утворення із демінутивними суфіксами. Наприклад, за існуючою у мові продуктивною моделлю *ластівка* → *ластовеня* → *ластовенятко* автор створює *хмара* → *хмареня* [1:270], *шовковиця* → (*шовковеня*) → *шовковенятко*, *стежка* → (*стеження*) → *стеженнятко*, *хмара* → *хмареня* → *хмаренятко*, *зоря* → (*зореня*) → *зоренятко* [1:274].

На нашу думку ці одиниці, так само як і неологізми П. Тичини у збірці «Сонячні кларнети», «явно не переслідують іншої мети, ніж обслуговувати даний рядок, речення,

поезію» [3:43]. Порівняймо відомі okazіonalізми Тичини

І стежив я, і я веснів:
Акордились планети («Не Зевс, не Пан»);

Розпрозорились озера! («Енгармонійне»)

з okazіonalізмами поезії для дітей М. Вінграновського:

У ластівки – ластовенятко. ?
В шовковиці – шовковенятко.
В гаю у стежки – стеженнятко.
У хмари в небі – хмаренятко.
В зорі над садом – зоренятко:
Вже народилися. [1:274].

Помітно, що okazіonalізми Вінграновського зорієнтовані на дитячу аудиторію, тому що автор спочатку дає нормативне, звичне, відоме *ластовенятко*, а потім за принципом нагнітання новотворів одного суфіксального способу незвичне, ненормативне, okazіonalічне *шовковенятко, стеженнятко, хмаренятко, зоренятко*. Акцентуємо увагу також на майстерно використаному підсилювально-плеонастичному ефекті *шовковиця – шовковенятко, хмара – хмаренятко, стежка – стеженнятко, зоря – зоренятко*. Принцип нагнітання однокоренових слів застосовує автор і в інших поезіях збірки:

Зиму де зимувати,
Літо де літувати
Та і як тоді жить, як на те? [1:275];

Цвіте при хмарі хмареня,
І зірка недалечко... [1:270];

Почапали каченята
та по чаполоті,
каченята-чапенята:
сухо нам у роті. [1:269].

Новотвори-відіменникові дієслова із префіксами за- і суфіксом -и (*заякорити* у збірці П. Тичини «Вітер з України» і *завовчився* в аналізованій збірці М. Вінграновського) є «певним засобом підсилити і динамізувати однокорінні іменники або паронімічне дієслово» [3:47]. Порівняймо: *Вірте (не лірте!), ідіть* П. Тичини із поезією М. Вінграновського:

Заснув у хаті сірий вовк
І лапою укрився.
Твій сірий вовк в воді намок
І спати завовчився. [1:268].

Підсумовуючи викладене в статті, зазначимо, що для філологічного аналізу українського поетичного okazіonalічного словотворення важливе значення має витончене чуття національної специфіки, яке демонструє

Ю. Шевельов у дванадцятому розділі кандидатської дисертації, присвяченій мові поезій П. Тичини. Плідні ідеї Юрія Володимировича

залишаються актуальними та перспективними, зокрема для аналізу okazіоналізмів творів для дітей М. Вінграновського.

Література

1. Вінграновський М. З обійнятих тобою днів : [поезії] / Микола Вінграновський. — К. : Веселка, 1993. — 293 с.
2. Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація : [монографія] ? Жанна Василівна Колоїз. — К. : Акцент, 2007. — 311 с.
3. Шевельов Ю. В. Із спостережень над мовою сучасної поезії : (Про мову поезій П. Г. Тичини) ? Юрій Володимирович Шевельов. — Х. : ХДУ, 1940. — 99 с.